

προβλήματα της ελληνικής μετάφρασης όχι πολύ μακριά από τα προβλήματα άλλων γλωσσών. Αν κάποτε καταπιαστούμε συστηματικά και υπεύθυνα με το χώρο αυτό, τη συγκριτική ανάλυση των νεοελληνικών μεταφράσεων της αρχαίας δραματουργίας, και ως δεύτερο βήμα τις συγκρίνουμε με τις εκδοχές και λύσεις ξένων μεταφράσεων (αφήνω που, επικουρικά, αυτές χρησιμοποιούνταν και χρησιμοποιούνται, από το *Φιλοκτήτη* του Πύκκολου το 1818, που δέχεται εκδοχές του La Harpe), τότε θα αποδειχθεί, είμαι σχεδόν βέβαιος γι' αυτό, η συγγένεια των προβληματισμών, όχι βέβαια σε όλες τις γλώσσες, και όχι στην ίδια ένταση και όχι της ίδιας υφής. Οι λογής εκφραστικές και υφολογικές διαστρωματώσεις μεταξύ υπεραρχαΐζουσας και «μαλλιαρής» μπορούν να βοηθούν, ανοίγοντας δυνατότητες υφολογικών εναλλαγών, αλλά και να περιπλέκουν τα πράγματα, γιατί κάθε γλωσσική εκδοχή είναι φορτισμένη με την ιδεολογία της και τοποθετημένη σχεδόν οριστικά σε ορισμένα κοινωνικά και πολιτιστικά συμφραζόμενα (ή μυρίζει αστικό σαλόνι ή το θυμάρι του βουνού). Αλλά ας μην προτρέξουμε σε μελλοντικά αποτελέσματα.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

WIM F. BAKKER / ARNOLD F. VAN GEMERT (επιμ.)

Η Θυσία του Αβραάμ

Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης 1998, σελ. VIII, 194, 8 ειχ. ISBN 960-524-064-5.

Μετά τη μνημειώδη κριτική έκδοση της *Θυσίας του Αβραάμ* από τη γραφίδα των δύο γνωστών Ολλανδών νεοελληνιστών (βλ. τη βιβλιοκρισία μου στην *Παράβαση* 3, 2000, σσ. 373-381), οι Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης αποφάσισαν να κυκλοφορήσουν και μια πιο «λαϊκή» χρηστική έκδοση σχεδόν σε μορφή «βιβλίου τσέπης», που απευθύνεται σ' ένα ευρύτερο αναγνωστικό κοινό μη ειδικών. Όπως μας πληροφορεί κι ο πρόλογος: «Γι' αυτό προσφέρομε τώρα στους αναγνώστες τη *Θυσία* σε μια νέα μορφή: το κείμενο χωρίς κριτικό υπόμνημα, μια λιγότερο εκτενή εισαγωγή, μόνο αυτά τα σχόλια που είναι απαραίτητα για μια επαρκή κατανόηση του κειμένου, και, τέλος, το γλωσσάριο και τη βιβλιογραφία της «μεγάλης» έκδοσης, ενημερωμένη, σε πιο απλή μορφή» (σ. VII). Το έργο της προσαρμογής είχε αναλάβει η Τασούλα Μαρκομichelάκη-Μίντζα.

Στον ερευνητικό τομέα λίγα έχουν αλλάξει από το 1996· στις μεταφράσεις πρέπει να προστεθεί τώρα και μια ισπανική, του Manuel Gonzalez Rincon (1998). Μια αναλυτικότερη ματιά ωστόσο αποκαλύπτει, ότι οι επεμβάσεις στο ογκώδες έργο του 1996, που έγινε τώρα ένα κομψό τομίδιο, είναι κάπως βαθύτερες απ' όσο το δηλώνει ο πρόλογος. Βιβλιογραφία και πίνακες έχουν τοποθετηθεί τώρα στο τέλος του τόμου. Στην Εισαγωγή παρατηρούνται αρκετές ανακατατάξεις: ξεκινάει τώρα με το κεφ. X της παλαιάς έκδοσης για την υποδοχή (εκεί σσ. 129 εξ., εδώ σσ. 1 εξ.), μια εύστοχη, μάλλον, απόφαση, γιατί εισάγει τον αναγνώστη από μια πιο σφαιρική οπτική γωνία, ξεκινώντας με τη διαπίστωση πως η *Θυσία* είχε περιορισμένη αποδοχή στην εποχή της (σ. 2 έμεινε όμως το 1685 ως λανθασμένη χρονολογία της κατάληψης της Χίου από τους Βενετούς· ήταν το 1694/5 - σχετικά με τη χρονολόγηση του *Δαβίδ*).

Παραλείπονται όλα τα παραθέματα από άλλα έργα και συντομεύεται σε ορισμένα σημεία το κείμενο (σ. 5, Λάσκαρης 1913 είναι προφανώς λάθος· ο δεύτερος τόμος της *Ιστορίας του νεοελληνικού θεάτρου* δημοσιεύτηκε το 1939· το λάθος και στη βιβλιογραφία, όπου προστέθηκε η ένδειξη αυτή, για να τεκμηριωθεί η παραόστιαση του νεαρού Ταβουλάρη το 1855 στη Ζάκυνθο· το λάθος υπάρχει και στην παλαιά έκδοση, σ. 134 υποσημ. 20). Το δεύτερο κεφ., «Περιλήψη του έργου» (σ. 7 εξ.) είναι το κεφ. IV στην παλαιά έκδοση (σ. 33 εξ.), ενώ το τρίτο, «Η παράδοση του κειμένου» (σ. 8 εξ.) αποτελούσε την αρχή της Εισαγωγής (κεφ. I-III, σσ. 3-28). Σχεδόν σε όλα τα κεφάλαια υπάρχουν κάποιες απλοποιήσεις και παραλείψεις. Το τέταρτο κεφ. για τις πηγές (σ. 16 εξ.) ήταν το κεφ. V (σ. 35 εξ.), ενώ το πέμπτο (σ. 21 εξ.), η σύγκριση με το *Lo Isach* του Luigi Grotto, ήταν υποκεφάλαιο του V (σ. 38 εξ.): παραλείπεται τώρα το τμήμα «Άλλες πιθανές πηγές» για το Ρωμανό το Μελωδό κτλ. Το κεφ. 6, «Ο γραμματολογικός χαρακτήρας του έργου» (σ. 38 εξ.), αντιστοιχεί στο κεφ. VI της παλαιάς έκδοσης (σ. 61 εξ.), ενώ το κεφ. 7 για τη χρονολόγηση και την ταυτότητα του ποιητή αντιστοιχεί στο κεφ. IX (σ. 111-127) της παλαιάς, και τα κεφάλαια για γλώσσα και μετρική, που ακολουθούν εκεί, έχουν μεταφερθεί τώρα στο κεφ. 8 και συντομεύονται πολύ· παραλείπεται όλη η περιγραφή της ιδιοματικής γλώσσας κατά φωνολογία, μορφολογία κτλ. (σ. 78-88 της παλαιάς έκδοσης) και το τμήμα της μετρικής (σ. 97-109) έχει περιορισθεί αισθητά (σ. 70 εξ.).

Ακολουθεί αμέσως μετά το κείμενο, χωρίς τα «μεθοδικά ζητήματα» της έκδοσης (σ. 137-154 της παλαιάς έκδοσης): είναι ακριβώς το ίδιο (σ. 77-121), χωρίς τον *apparatus criticus*, αλλά με τα ίδια σημάδια (αστερίσκος και τρεις αστερίσκοι) που σημαδεύουν την αλλαγή σκηνής ή πράξης στο ιταλικό πρότυπο. Τα σχόλια (σ. 123-157) είναι τώρα πολύ περιορισμένα και παραλείπουν όλες τις γλωσσικές και φιλολογικές παρατηρήσεις, αναπαράγουν όμως τις «σκηνικές οδηγίες» των εκδοτών (σε διπλές αγκύλες, οι σκηνογραφικές ενδείξεις των «πράξεων» και με χοντρά γράμματα). Γι' αυτές πρέπει να γίνουν ακόμα κάποιες λεπτομερέστερες συζητήσεις απ' ό,τι αυτό μπορεί να γίνει σε μια βιβλιοπαρουσίαση. Το παράρτημα με την αντιγραφή και έκδοση του Μαρκιανού Χειρογράφου παραλείπεται (σ. 345-379 της παλαιάς έκδοσης) κι ακολουθεί αμέσως το Γλωσσάριο (σ. 159-174), που αναπαράγεται απαράλλακτα, απλώς λείπουν οι παραπομπές στους στίχους. Ακολουθεί η βιβλιογραφία (σ. 175-186), στην οποία έχουν ενταχθεί όλες οι βιβλιογραφικές αναφορές των υποσημειώσεων της Εισαγωγής, γιατί αυτές γίνονται τώρα με το «αμερικανικό» σύστημα με συντομογραφία (όνομα του μελετητή, χρόνος έκδοσης) μέσα σε παρένθεση στο ίδιο το κείμενο, ενώ οι υποσημειώσεις έχουν εξοβελισθεί τελείως. Η μόνη νεότερη προσθήκη που έγινε στη βιβλιογραφία, είναι η αντικατάσταση του τόμου του David Holton (ed.), *Literature and society in Renaissance Crete*, Cambridge 1991 με την ελληνική μετάφραση (D. Holton (επιμ.), *Λογοτεχνία και κοινωνία στην Κρήτη της Αναγέννησης*, Ηράκλειο 1997)· αυτό αφορά και τα σχετικά με τη *Θυσία* κεφάλαια του Bakker και της Alexiou. Έτσι λείπουν και τώρα ορισμένα μελετήματα, όπως του Απόστολου Καρπόζηλου για την «ποντιακή» διασκευή της Μαριούπολης (A. Karpozilos, «The Cretan drama of the *Sacrifice of Abraham* in the dialect of the Mariupol Greeks», *Byzantine and Modern Greek Studies* 18, 1994, σσ. 155-185), του Β. Πούχνερ για την πρόσληψη της *Θυσίας* (B. Πούχνερ, «Η πρόσληψη των δραματικών έργων του Κρητικού θεάτρου», στον τόμο: *Ανιχνεύοντας τη θεατρική παράδοση*, Αθήνα 1995, σσ. 178-196, ιδίως σσ. 191-193), του David Ricks για με-

οικές απηχήσεις της *Θυσίας* στη λογοτεχνία του 20^{ού} αιώνα (D. B. Ricks, «Secret Political Verses in Twentieth-Century Greek Poetry», *Folia Neohellenica* VIII (1987-89), σσ. 65 εξ., ιδίως σσ. 74 εξ.), καθώς και μια «ψυχογλωσσολογική» μελέτη για εκφράσεις του φανταστικού στη *Θυσία* στον τιμητικό τόμο του Bouvier (I. Berthoud-Papandropoulou, «Expression de l' Irrealité en vue d'un sacrifice qui n' aura pas lieu: analyse psycholinguistique de quelques propos du *Sacrifice d' Abraham*, œuvre du théâtre crétois du XVIIe siècle», στον τόμο: A. D. Lazaridis / V. Barras / T. Birchler, *Βουκόλεια. Mélanges offerts à Bertrand Bouvier*, Genève 1995, σσ. 313-325). Αλλά αυτές είναι μεμψιμοιρίες, εν ονόματι του «τέλειου».

Έτσι λοιπόν παρουσιάζεται αυτή η καταπληκτική κριτική έκδοση και σ' ένα ευρύτερο κοινό, απαλλαγμένη από τις σχολαστικές αναλύσεις της φιλολογικής επιστήμης, αν και σ' αυτές έγκειται η ποιότητα της έκδοσης, που έχει καθιερώσει στο χώρο των κριτικών εκδόσεων της μεταβυζαντινής γραμματολογίας νέα standards, τόσο υψηλά, που δύσκολα θα πραγματοποιηθούν ξανά. Η έκδοση της «*Θυσίας*» θα μείνει για πολλά χρόνια μέτρο σύγκρισης.

ΒΑΛΤΕΡ ΠΟΥΧΝΕΡ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΟΥΖΕΛΗΣ

Ο Χάσης (το τζάκωμα και το φτιάσιμον)

Κριτική έκδοση: Ζήσιμος Χ. Συνοδινός

Αθήνα, Ωκεανίδα 1997 (Οι Επτανήσιοι - 4), σελ. 343, 17 εικ. ISBN 960-7213-68-8

Πραγματοποιήθηκε απρόσμενα και άλλο ένα από τα τελευταία desiderata του παλαιότερου Επτανησιακού θεάτρου. Τώρα περιμένουμε ακόμα τον *Αμύντα* στη μετάφραση του Γεωργίου Μόρμορη (Βενετία 1745) από το Σπύρο Ευαγγελάτο και τον «*Πάστωρ φίδο*» στη μετάφραση του Μιχαήλ Σουμμάκη (Βενετία 1658) από το Στέφανο Κακλαμάνη. Η έκδοση είναι καλαίσθητη, ο τόμος εντυπωσιακός στην προσεγμένη στοιχειοθεσία του, στα μεγέθη, στη σελιδοποίηση. Πραγματοποιήθηκε τελικά από μια πλευρά, που δεν το περίμενε κανείς: ο Λάκης Παπαϊωάννου είχε αναλάβει παλαιότερα την υπόθεση, αλλά εκτός από την ανακοίνωσή του στο Φεστιβάλ Μεσαιωνικού και Λαϊκού Θεάτρου το 1977 στη Ζάκυνθο δεν προχώρησε σε κάτι άλλο (Λ. Παπαϊωάννου, «*Το τζάκωμα και το φτιάσιμον*. Ο Δημήτρης Γουζέλης και τα γνωμικά του *Χάση*», *Θέατρο* 61-63, 1978, σσ. 90-93). Αργότερα μου το είχαν προτείνει κι εμένα (από τα *Μιμικά*, βραχύβιο θεατρικό περιοδικό της Θεσσαλονίκης), αλλά θεώρησα πως υπάρχουν πιο κατάλληλοι φιλόλογοι από μένα να καταπιαστούν με το δύσκολο εγχείρημα. Δύσκολο, γιατί αρκετά σημεία της παράδοσης του κειμένου, της χρονολόγησης, της λογοτεχνικής παραγωγής και εν γένει της βιογραφίας του συγγραφέα, της ιδιωματικής χρήσης των βενετσιάνικων κτλ., είχαν μείνει κάπως «θολά» και δεν έβρισκαν ικανοποιητική λύση με τα βοηθήματα που υπήρχαν. Ωστόσο η παρούσα έκδοση φαίνεται αρκετά ικανοποιητική, και για πρώτη φορά δίνει ένα βάσιμο κείμενο με όλες τις υπαρκτές παραλλαγές. Σε λεπτομέρειες της φιλολογικής αναστήλωσης ωστόσο δεν μπορούμε να υπεισέλθουμε εδώ.